

LEESWIJZER

Literatuurclubs Drenthe

FRITS VAN OOSTROM

NOBEL STREVEN

Het onwaarschijnlijke maar
waargebeurde verhaal van ridder
Jan van Brederode

PROMETHEUS

Frits van Oostrom

*Nobel streven. Het onwaarschijnlijke maar
waargebeurde verhaal van ridder Jan van
Brederode. Amsterdam, Prometheus, 2017*

In de leeswijzer vermelde paginanummers zijn die van de derde druk, november 2018. Deze wijken mogelijk af van andere edities. Op de bij het boek horende website www.nobelstreven.nl kunt u ook veel extra informatie vinden, onder andere een uitgebreide stamboom en literatuurlijst. De kaarten van Holland (p. 20) en West-Friesland en Friesland (p. 69) zijn handig om geregeld naar terug te bladeren.

INHOUD

Frits van Oostrom	3
Voorplaat	3
Motto's	4
Korte inhoud per hoofdstuk	4
Het leven van Jan van Brederode in jaartallen	5
Middeleeuwen, kenmerken, leenstelsel	6
Geschiedenis van Holland in de 14 ^e en 15 ^e eeuw	7
Henegouwse Huis	8
Beierse Huis	9
Friese en Arkelse oorlogen	9
Overgang naar Bourgondische heerschappij	9
Machtsconcentratie en professionalisering	10
Wereldlijke en geestelijke machten	11
Voor en na de Slag bij Ane (1227)	11
1395 Veldslag bij Coevorden	12
De positie van vrouwen in de middeleeuwen	12
Waarom dit boek zo bijzonder is	14
Lijst voor verder lezen	15
Stof tot nadenken/discussievragen	16

FRITS VAN OOSTROM

Frits van Oostrom (F.P. Utrecht, 1953) studeerde Nederlands in Utrecht, waar hij cum laude afstudeerde in 1976 en ook cum laude promoveerde in 1981. Tussen 1982 en 2001 was hij hoogleraar Nederlandse letterkunde tot de Romantiek in Leiden. In 1999 werkte hij als gasthoogleraar aan de universiteit van Harvard (USA). Vanaf 2002 is hij hoogleraar in Utrecht.

Daarnaast was hij voorzitter van de commissie die de Nederlandse Canon ontwikkelde (2005-2007) en president van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (2005-2008).

Zijn boeken kenmerken zich door toegankelijkheid voor liefhebbers en behandelen onderwerpen uit de middeleeuwse literatuur. Twee keer ontving hij een publieksprijs (Ako en Libris) voor zijn werk en ook schreef hij twee delen van de *Geschiedenis van de Nederlandse Literatuur*.

Onderstaand een overzicht van zijn boeken.

- *Nobel streven* (2017, Libris Geschiedenisprijs (2018))
- *Wereld in woorden* (2013, nominatie Libris Geschiedenisprijs)
- *Stemmen op schrift* (2006, nominatie AKO literatuurprijs; Groene Watermanprijs)
- *Maerlants wereld* (1996, AKO literatuurprijs)
- *Handgeschreven wereld* (1992, samen met Dini Hogenelst)
- *Aanvaard dit werk* (gebundelde artikelen, 1992)
- *Het woord van eer* (1987, Wijnaendts Francken prijs)
- *Lantsloot vander Haghedochte* (proefschrift, 1981, Prins Bernhard Fonds prijs)

VOORPLAAT

Voorop het boek staat een afbeelding van een rad van fortuin. Deze afbeeldingen waren erg populair in de late middeleeuwen. Nadat de pest vanaf 1348 het dagelijks leven van de Europeanen geregeld op zijn kop zette, werden de middeleeuwers zich nog meer dan eerder bewust van de wisselvalligheid van het leven. Het ene moment kon je welvarend zijn maar dat kon onverwacht veranderen. Vrouwe Fortuna draaide aan het wiel van het lot. De afbeelding is zeer toepasselijk in relatie tot het leven van de hoofdpersoon Jan van Brederode.

MOTTO'S

Motto's zijn citaten waarmee de schrijver aangeeft door welke gedachten hij geïnspireerd is tijdens zijn schrijfwerk en die de lezer soms ook 'sturen' om te begrijpen wat de bedoeling van de schrijver is met het geschreven werk.

- 'De mens leidt geen enkelvoudig leven. Hij leidt er meerdere, achter elkaar – en dat is zijn misère.' (Chateaubriand, *Mémoires d'outre tombe*, 1848): Een aanwijzing voor de lezer en de schrijver namelijk dat een persoon en zijn handelen van meerdere kanten moeten worden bekeken en dat het leven veranderlijk is.
- 'People think of history in the long term, but history, in fact, is a very sudden thing.' (Philip Roth, *American Pastoral*, 1997): Geschiedenis is niet alleen iets van de lange termijn maar soms zijn er ook heel plotselinge gebeurtenissen die grote invloed hebben.
- 'We should not expect the people of the past to be any more coherent, consistent, or comprehensible than those of today.' (Brian A. Catlos, *Muslims of Medieval Latin Christendom*, 2014): Mensen van vroeger lijken verrassend veel op de mensen van nu (p. 288).

KORTE INHOUD PER HOOFDSTUK

I Een trots geslacht

De opkomst van het geslacht Van Brederode en een beschrijving van het familiebezit.

II Heer Jan

1372-1401 Het leven van Jan van Brederode tot zijn intrede in het klooster in Zelem. Huwelijk, Friese en Arkelse oorlogen, pelgrimage.

III Kartuizer

1401-1409 Reden intrede en verblijf in kartuis St. Jansberg te Zelem. Vertaling en tekstanalyse van *Des coninx summe*, reden uittreding in 1409.

IV De affaire

1409-1412 Kidnap van Johanna, conflict met bisschop van Utrecht en heer van Gaasbeek over erfenis Willem van Abcoude, opsluiting na kidnap.

V Het einde

1412-1415 Jan van Brederode wordt huurling en sterft in de slag bij Azincourt. Familie raakt verarmd.

VI Feit en fictie

Toename van kennis over Jan van Brederode in 20^e eeuw, van Oostroms werkwijze bij dit boek, beschouwingen over de literatuurwetenschap.

VII Nageschiedenis

Familie Van Brederode na 1415, de ruïne van Brederode, de tekst *Des coninx summe* in de literatuurgeschiedenis.

JAARTALLEN

Het leven van Jan van Brederode (Jan van B.) in jaartallen

- 1372** Vermoedelijk geboortejaar van Jan van B.
- 1381** **14 juni** Johanna van Abcoude gedoopt (meestal vlak na geboorte).
- 1390** Reinoud van Brederode overleden. Jan van B. zevende heer van Brederode.
- 1392** Huwelijk Jan van B. met Johanna van Abcoude.
- 1395** Jan van B. deelnemer aan veldtocht van bisschop van Utrecht naar Coevorden.
- 1396-1401** Oorlog tussen Holland en Friesland.
- 1399** Bedevaart van Jan van B. naar Station Island, Ierland.
Jan van Brederode commandant van Stavoren.
- 1400** Reis naar Engeland om huurlingen voor graaf Albrecht van Beieren te werven.
Jan van Brederode wordt benoemd tot vazal van Engeland koning Henry IV.
- 1401** Vrede gesloten tussen Holland en Friesland vanwege oorlog van Jan van Arkel tegen de graaf van Holland.
- 1401** **December** Kloosterintrede door Jan in kartuis St. Jansberg bij Zelem en door Johanna in dominicanessenklooster Maria Magdalena te Wijk bij Duurstede.
Walraven van Brederode achtste heer van Brederode.
- 1402-1410** Walraven van Brederode gegijzeld door Jan van Arkel bij Gorinchem.
- 1403** Broer Dirk van Brederode overgeplaatst van kartuis Monnikhuizen naar Zelem.
- 1404** Albrecht van Beieren sterft en wordt opgevolgd door zoon Willem VI.
- 1407** **Januari** Zwager Godfried van Abcoude overleden
Mei Schoonvader Willem van Abcoude overleden.
- 1408** Paus Gregorius XII (Rome) geeft toestemming tot hervatting van het huwelijk van Jan en Johanna in verband met de erfenis van Willem van Abcoude.
- 1409** Jan van B. verlaat klooster van Zelem.
14 april Bisschop Frederik van Blankenheim en graaf Willem VI kennen erfenis toe aan Jacob van Gaasbeek (neef van Johanna).
- 1409** **Najaar** Parijse juristen verklaren Jans intrede in Zelem ongeldig.
- 1410** **9 april** Mislukte poging tot ontvoering van Johanna door Jan van B.
Jan wordt opgesloten in Duurstede bij Jacob van Gaasbeek.
- 1410** **28 mei** Uitspraak Jean Gerson in Parijs: Jans kloostergelofte blijft geldig; hij heeft geen recht op de erfenis.
- 1411** **10 januari** Johanna in klooster overleden.
- 1412** **Juni** Jan van B. vrijgelaten door Jacob van Gaasbeek.
26 juli Vrede tussen Holland en Jan van Arkel.
- 1413** Moeder Jolanda van Gennep overleden.
- 1415** **25 oktober** Slag bij Azincourt tussen Frankrijk en Engeland in Honderdjarige Oorlog. Jan vermoedelijk overleden na deelname als huurling Olandyne.
- 1679** Rechte lijn van de familie Van Brederode uitgestorven.

MIDDELEEUWEN, KENMERKEN EN LEENSTELSEL

De term Middeleeuwen verwijst naar de historische periode tussen ongeveer 500 en 1500 na Christus in West-Europa. Middeleeuws staat in de spreektaal nog steeds voor achterlijk, economisch verval en barbaars en is ontstaan in de 14^e eeuw toen de renaissance opkwam in Zuid-Europa. Inmiddels is onder historici het beeld van de middeleeuwen veel genuanceerder. Al vanaf 1100 is er sprake van economische bloei en wordt er door kooplieden, studenten en edelen veel gereisd (onder andere kruistochten!). De Hanze komt op als handelsinstituut en er vindt veel kennisuitwisseling plaats bijvoorbeeld tussen de islam en christendom vanuit Andalusië.

In de renaissance bestudeerden de geleerden de teksten uit de oudheid opnieuw en zagen ze de tussenliggende periode als een oninteressante tijd. Het protestantisme vond de middeleeuwen een periode van primitief geloof en verval vanwege de overheersing van het rooms-katholieke geloof en gebruikte de term middeleeuwen ook.

Kenmerken

- De leefwereld is lokaal, er wordt nauwelijks gereisd door 'gewone' mensen, maar wel door edelen, kooplieden en geleerden.
- Het rooms-katholieke geloof beïnvloedt vrijwel het gehele dagelijks leven.
- West-Europa is minder ontwikkeld dan het Midden-Oosten en Azië.
- Lange tijd is er sprake van een ruileconomie (geen geld).
- Er zijn drie bevolkingsgroepen: bidders, vechters en werkers.
- Tot 1100 is het Latijn de taal waarin de meeste teksten zijn geschreven.

Leenstelsel middeleeuwen

In de middeleeuwen was er sprake van het leenstelsel (ook wel feodalisme genoemd). Dit is een systeem van machtsuitoefening op basis van een contract tussen heer en vazal, beiden vrije mannen. Zij beloven wederzijdse trouw, bescherming en verlening van inkomsten door de hoger geplaatste tegenover verlening van diensten, ook militaire en raad en daad door de lager geplaatste. Beide contractanten komen uit de ridderstand. Er is dus sprake van een dienstrelatie die wordt versterkt door het schenken van grond of een ambt dat geld opbrengt door de vorst. In de loop van de tijd eigenen de leenmannen zich ambten en gronden toe en gaan ze over van vader op zoon met de erfopvolging. Een andere manier van bezitsuitbreiding is het sluiten van strategische huwelijken, waarbij toekomstige erfenissen in de berekeningen worden meegenomen. Zie ook het huwelijk tussen Jan van Brederode en Johanna van Abcoude (pagina 49-54). Lees verder op pagina 7

In *Nobel streven* staat het bezit van de Van Brederodes beschreven op pagina 19 t/m 22. Het gaat hierbij niet alleen om grondbezit maar ook over rechten/privileges zoals recht op wind voor de molen bij Santpoort en het recht op diensten van de boeren bijvoorbeeld paard-en-wagendiensten of een betaling voor grondgebruik. De Van Brederodes stonden in een leenrelatie tot de graven van Holland, die op hun beurt weer ondergeschikt waren aan de Duitse keizer. Zoals op pagina 98 blijkt kun je ook vazal worden van een buitenlandse vorst: Jan van Brederode werd op 28 mei 1400 vazal van de Engelse Henry IV. Als beloning kreeg hij koninklijke protectie en een jaargeld (pensionem) van 300 nobel in Engelse munt.

GESCHIEDENIS VAN HOLLAND IN DE 14^e EN 15^e EEUW

9e eeuw-1299 **Hollandse Huis**

- 1234-1256 Willem II, Roomskoning/keizer van het Duitse Rijk 1247-1256
- 1256-1296 Floris V, 'Der keerlen God', vermoord in Muiderberg
- 1296-1299 Jan I, kinderloos gestorven, vererving via tante naar Jan van Avesnes (Henegouwen)

1299-1354 **Henegouwse Huis**

- 1299-1304 Jan II van Avesnes, Graaf van Holland en Henegouwen
- 1304-1337 Willem III
- 1337-1345 Willem IV
- 1345-1354 Margaretha van Henegouwen

1354 -1433 **Beierse of Wittelsbachse Huis**

- 1354-1389 Willem V, wordt krankzinnig in 1358
- 1389-1404 Albrecht, vervanger van Willem V sinds 1358
- 1404-1417 Willem VI
- 1417-1433 Jacoba van Beieren, in 1433 bij de 'Zoen van Delft' gedwongen Holland af te staan aan Bourgondië

HENEGOUWSE HUIS

Graaf Jan II van Henegouwen was in 1299 na de moord op Floris V graaf van Holland geworden en zo kwam het Henegouwse Huis in Holland aan de macht. Zijn zoon **Willem III** (W I in Henegouwen 1304-1337) 'de Goede' bleek diploma-tieker en door slimme huwelijkspolitiek raakte hij verwant met machtige families in de rest van Europa, o.a. met het Franse koningshuis Valois. Hij delegerde het bestuur in Holland en Zeeland aan een raad van edelen en liet de financiële administratie verbeteren zodat betere controle op afstand mogelijk was.

In 1307-1308 sloot hij bondgenootschappen met Brabant (Nederlands en Belgisch Brabant samen) om de grens tussen beiden vast te leggen. Na de dood van Jan II van Brabant verwierf hij zelfs voor 5 jaar door verpanding zeggenschap over de stad Mechelen en omstreken, midden in Brabant, maar daarna werd dat weer Vlaamse invloedssfeer. In 1322 werd hij beleend met Heusden, al eerder had hij Woerden en Amstelland uit de nalatenschap van zijn oom Gwijde, bisschop van Utrecht, geannexeerd. Het huwelijk van Willems dochter Margaretha met koning Lodewijk de Beier (Duitse keizer 1328-1347), dat van Filippa met Edward III van Engeland en van zoon Willem IV met Johanna van Brabant bezorgde hem veel invloed in West-Europa. Door zijn dood in 1337 zou hij het begin

van de Honderdjarige Oorlog (1338-1453) niet meer meemaken.

Willem IV (1337-1345) verbleef meer in het noorden en was erg avontuurlijk. Hij ging o.a. drie keer op Pruisstocht (kruistocht naar Oost-Europa) en maakte ook een pelgrimage naar het Heilige Land. In 1345 vonden er een veldtocht tegen Utrecht en een oorlog tegen Friesland plaats, waar hij bij Stavoren omkwam. Om zijn veldtochten te bekostigen had hij veel geleend en privileges verkocht waardoor de schatkist leeg was geraakt. Zijn weduwe Johanna van Brabant vertrok naar Brabant en deed afstand van aanspraken op de landsregering vanwege de schuldenlast. Jan van Beaumont, die al stadhouder was geworden vanwege de reis naar Jeruzalem, nam nu het bestuur op zich. De dochters van Willem III bemoeiden zich met de opvolging omdat Willem IV kinderloos was gestorven en hoewel het twijfelachtig was in hoeverre de Duitse keizer zeggenschap had over Holland, bekleedde Lodewijk de Beier zijn vrouw **Margaretha** met landsheerlijke macht in alle gebieden in 1346. Dat leidde tot grote weerstand met name in Zeeland waar Zierikzee en Dordrecht het stedelijk verzet leidden. Margaretha's vertrek naar München in 1346 bracht Jan van Beaumont opnieuw aan de macht, nu als regent voor de dertienjarige zoon van Margaretha, **Willem de Verbeider** (de 'afwachter').

BEIERSE HUIS

Margaretha's man **Lodewijk de Beier** stierf in 1347. Daarop deed Margaretha afstand van Holland, Zeeland en Friesland. Wel hield ze Henegouwen maar in 1350 eiste ze al haar erflanden weer op. Dit leidde in 1351 tot *de Hoekse en Kabeljauwse twisten*, een burgeroorlog. De Hoeken, die de gravin terug wilden en de Kabeljauwen die **Willem V** als landsheer wilden. Willem V won deze strijd, vooral door de oorlogsmoeheid in Holland. Aanvankelijk kregen de Kabeljauwse steden allerlei privileges maar die draaide hij in 1354 terug, toen zijn gezag officieel was geworden. In 1356 volgde hij Margaretha op in Henegouwen en werd kort daarop krankzinnig. Hij was de eerste uit het Beierse Huis. Zijn jongere broer **Albrecht van Beieren** (1358-1404) volgde hem de facto op. Hij bleef ook hertog van het Nederbeierse Straubing. Hij streefde naar een machtsbalans, wat moeilijk was omdat steden en adelsgeslachten hun eigen doelen nastreefden. Vanaf ± 1385 vestigde hij zich in Den Haag. Een periode van voorspoed en politieke rust trad in. Terwijl overal sprake was van stagnatie groeide de economie in Holland, Vlaanderen en Henegouwen.

FRIESE EN ARKELSE OORLOGEN

Van 1396 tot 1401 was er sprake van een binnenlandse oorlog met de Friezen. Zij waren als bewoners van een uithoek gewend aan zelfbestuur. Toen Albrecht van Beieren daaraan een einde wilde maken en hun bij Holland wilde inlijven trof hij grote tegenstand (zie register pag. 380 Friesland). Jan van Brederode vocht ook mee en broer Walraven raakte er gewond en werd gevangen genomen door de Friezen in 1399 (p. 94-95).

De Hollandse tesorier (schatkistbewaarder) Jan van Arkel kwam in opstand tegen Albrecht en Willem VI door zijn leenmanschap op te zeggen, wat leidde tot een Hollands-Gelders conflict tot 1412, de Arkelse oorlogen. Meerjarige bedden (verzoeken om geld van de graaf aan de Hollandse steden) hielpen de financiën weer op orde waarbij Willem VI gedwongen was tot concessies aan de steden.

OVERGANG NAAR BOURGONDISCHE HEERSCHAPPIJ

Willem VI (1404-1417) probeerde gunstige omstandigheden te scheppen voor de opvolging door zijn dochter **Jacoba van Beieren**.

Jacoba/Jacqueline sloot achtereenvolgens strategische huwelijken met de Franse kroonprins Jan van Touraine en Jan IV van Brabant, maar die waren niet gewenst in Holland.

Lees verder op pagina 10

Toen haar oom **Jan van Beieren** (voormalige bisschop van Luik 1390-1418) ook aanspraken maakte op haar erfenis laaiden de Hoekse en Kabeljauwse twisten opnieuw op. De Hoeken steunden Jacoba, de Kabeljauwen in Holland en Zeeland wilden Jan van Beieren. In 1419 werd een deling overeengekomen tussen beide Jannen. In feite regeerde Jan van Beieren ongestoord over Holland & Zeeland tot zijn dood in 1425.

De kinderloze Jan had de Bourgondiër **Filips de Goede** als zijn erfgenaam erkend. Jacoba vluchtte uit haar Gentse gevangenis naar Gouda en haar derde echtgenoot Humphrey van Gloucester landde in Zeeland. Ook de Kennemer boeren kwamen in opstand. Vanuit Gouda bleef Jacoba koppig verzet bieden. In 1428 bezegelde de **Zoen van Delft** (van 'verzoening') het lot van de Beierse erflanden. De gewesten Holland en Zeeland gingen akkoord omdat Bourgondië hen vrede garandeerde, een stabiele munt en een groot handelsgebied. Jacoba erkende Filips de Goede als erfgenaam en werd in 1433 tot afstaan van haar rechten gedwongen. Daarmee was drie jaar voor haar dood de opname van Holland en Zeeland in Bourgondië een feit.

MACHTSCONCENTRATIE EN PROFESSIONALISERING

In deze periode zie je een professionalisering van het bestuur plaatsvinden. Dat betekent dat er steeds meer afspraken en andere zaken opgeschreven worden (verschriftelijking). Niet alleen in het Latijn, maar steeds meer in Middelnederlands. De rechtspraak wordt ook ingewikkelder, waardoor het niet meer voldoende is dat een jurist de overgeleverde rechtsregels kent. Vooral uit de welvarende stedelijke burgerij gaan jongemannen rechten studeren, bijvoorbeeld in Parijs of in Bologna. Deze trend brengt ook een streven naar centralisatie van de macht met zich mee; zeker als de bestrijding van de pest na 1348 een bestuurlijke taak wordt. De leenheer schakelt steeds vaker universitair afgestudeerden in en laat alleen het slagveld aan de adel over. Voor ridders is het niet eervol om te gaan studeren, eer behaal je op het slagveld. Ook de oorlogsvoering professionaliseert zoals blijkt uit de verhandeling over huurlingen op pagina 241-251 en over Azincourt (p. 251-276).

De bestuurlijke ambten leveren geld op, de militaire ondersteuning kost de adel (en de steden) alleen maar geld. Deze ontwikkelingen leiden tot partijvorming zoals Hoeken en Kabeljauwen, waarbij de edelman de partij kiest die hem het meeste oplevert. Vaak is dat de, in zijn ogen, zwakste heerser.

WERELDLIJKE EN GEESTELIJKE MACHTEN

In het leenstelsel konden ook geestelijken zoals abten en bisschoppen wereldlijke macht uitoefenen. Voordeel voor de vorst was dat zo'n leen niet door vererving bij een andere familie terecht kon komen omdat geestelijken geen kinderen hadden. In de praktijk raakten vorsten ook de zeggenschap kwijt over deze lenen en bleken bisschoppen wereldlijke heren die zelfs oorlogen voerden. De bisschop van Utrecht was op deze manier ook bestuurder van het hele gebied ten noordoosten van Utrecht t/m de stad Groningen. (Door de kersteningsgeschiedenis viel het Hogeland onder Münster, Westerwolde onder Werden.) Drenthe maakte dus ook deel uit van het Oversticht, maar werd bestuurd door de familie Van Coevorden die sinds 1141 als 'zetbaas' van de bisschop optrad. De Van Coevordens waren kastelein/kasteelheer van Coevorden dat werd gezien als 'de poort van Drenthe' omdat het kasteel op een zandrug stond, terwijl het hele gebied er omheen moerassig was.

VOOR EN NA DE SLAG BIJ ANE (1227)

Hoe moerassig het was hadden de hoge heren uit Utrecht en Holland al in 1227 ervaren toen zij na de slag bij Ane in het omliggend moeras waren weggezakt en daarna uitgemoord door Drentse boeren.

Als straf voor de dood van bisschop Otto van Lippe moesten de Drenten destijds een klooster stichten in het moeras bij Ane. Dat klooster (dochterklooster van Aduard) was geen succes waarna omstreeks 1260 het cisterciënzer vrouwenklooster Maria in Campis verhuisde naar een zandrug bij Deurze. Dit klooster werd de kern van een nieuwe gemeenschap die zou uitgroeien tot het huidige Assen. De 12^e t/m de 14^e eeuw waren er geregeld spanningen, tussen de Drenten, de heren van Coevorden en de bisschop van Utrecht. De bisschop verloor in de loop van de tijd zijn greep op Drenthe en daarmee ook inkomsten. De afstand tussen Utrecht en Drenthe speelde daarbij zeker een rol. De heren van Coevorden verwierven ook de rechtsmacht over Drenthe.

Foto: De soldatenuitrusting was te zwaar voor het Drentse moeras

1395: VELDSLAG BIJ COEVORDEN

Door zijn ligging stond Utrecht ook onder druk van Holland en Gelre en de vele oorlogen die daarover gevoerd werden leidden ertoe dat de bisschoppelijke invloed afkalfde: de stad Utrecht wilde alleen meebetalen aan de vele veldtochten als er in ruil macht overging van bisschop naar stadsbestuur.

Frederik van Blankenheim (1391-1423) was de eerste onomstreden bisschop in tijden. Hij heroverde in 1395 de Groninger en Drentse gebieden die lange tijd tamelijk onafhankelijk waren geweest, door de familie van Coevorden, die het ook in Groningen voor het zeggen had, te verslaan. Dit was de slag waaraan Jan van Brederode ook deelnam (pag.55-56), gedwongen door zijn schoonvader Van Abcoude die leenman van de bisschop was.

Na een belegering van zes weken in juli en augustus gaf Reinoud IV van Coevorden zich over en werd het kasteel voor straf gesloopt. Er zijn geen verslagen van deze belegering maar ongetwijfeld werden er veel boogschutters en zware blijdes (werpwerktuigen voor zware stenen) ingezet en ook vroege geweren. *Foto: Blijde*

Later kwam de bisschop blijkbaar tot overeenstemming met de Drenten want hij erkende de oude Drentse rechten en beloofde geen nieuwe vestingen in Drenthe te bouwen en te voorkomen dat vreemde troepen door Drenthe naar Groningen zouden trekken. Op het terrein van de rechtspraak herwon hij echter geen invloed.

DE POSITIE VAN VROUWEN IN DE MIDDELEEUWEN

In de middeleeuwse samenleving hoorden vrouwen niet thuis in het openbare leven. Deze opvatting was overgeleverd uit de klassieke oudheid (Aristoteles) en werd versterkt door de christelijke theologie. Vrouwen waren daardoor onderworpen aan het gezag van mannen, hun vader, broer of echtgenoot. De mannen beheerden het huwelijksvermogen. Vrouwen werden gezien als handelingsonbekwaam in juridische zin (niet in staat om zelfstandig rechtshandelingen te verrichten) waardoor ze niet zonder hulp van een mannelijke voogd konden verschijnen voor rechtbanken. *Lees verder op pagina 13*

Hierdoor was hun wettelijke aansprakelijkheid ook beperkt – wat dan wel weer gunstig was. Ze konden maar beperkt openbare ambten bekleden, zoals abdis, gravin, koningin. Veel beroepen waren gesloten voor hen.

In de lagere sociaal-economische klassen was de ongelijkheid tussen man en vrouw kleiner, omdat de mannen meestal ook geen openbare ambten bekleedden. Hier waren de vrouwen actief betrokken bij de inkomstenverwerving en hadden zij ook een betrekkelijk autonome positie in de detailhandel. Wel ging de echtgenoot uiteindelijk over de besteding van de verdiensten en was hij mede aansprakelijk voor door zijn vrouw gemaakte schulden. De meeste vrouwen werkten in beroepen waarvoor geen gilden bestonden als spinster, weefster, breister, ventster van voedingswaren, dienstbode of ziekenverzorgster (riskant door besmettingsgevaar maar daardoor beter betaald). Na de intrede van de pest in 1348 was er een tekort aan arbeidskrachten ontstaan waardoor vrouwen makkelijker geaccepteerd werden als werkkraft.

Toen de bevolking zich van de pest herstelde, moesten de vrouwen terugkeren naar de huiselijke sfeer (net als na WO I en WO II). Typisch vrouwelijke beroepen als vroedvrouw konden vrouwen uitoefenen na een praktijkopleiding bij een erkende meesteres. Een bekwaamheidsproef verleende toegang tot een gilde, meestal dat van de chirurgijns.

Afbeelding: Allegorische afbeelding van de pest met builen en al

Weduwen waren juridisch het beste af. Als zij ongehuwd bleven kregen ze aanmerkelijk meer zelfbeschikkingsrecht dan gehuwde vrouwen. Zij stonden als *personae miserabiles* onder bescherming van de kerk. Gegoede weduwen die over voldoende vermogen beschikten konden als meesteres het bedrijf van hun overleden echtgenoot voortzetten en dan ook gildelig worden. Ook hielden weduwen zich bezig met kredietverschaffing.

In de late middeleeuwen was er sprake van een relatief vrouwenoverschot, wat hun positie op de huwelijksmarkt verslechterde: vrouwen moesten met een bruidsschat komen, in tegenstelling tot de vroege middeleeuwen toen mannen die moesten opbrengen. Jan van Brederode was een uitzondering met de bijdrage die zijn aanstaande schoonvader van hem eiste om met Johanna van Abcoude te kunnen trouwen. Haar te verwachten erfenis was waarschijnlijk de reden dat Jan zich in de schulden stak (p. 50-55).

WAAROM DIT BOEK ZO BIJZONDER IS

Niet zonder reden is als ondertitel gekozen *Het onwaarschijnlijke maar waargebeurde verhaal van ridder Jan van Brederode*. Als dit een historische roman was geweest, zouden recensenten ongetwijfeld hebben opgemerkt dat de opeenvolging van gebeurtenissen ongeloofwaardig is. Maar het gaat om een biografie en van Oostrom weet mij, en hopelijk u ook, te overtuigen. De schrijfstijl van van Oostrom is heel plezierig. Hij gebruikt misschien wel voor u onbekende woorden, maar dat stoort niet want dit is een boek voor een breed publiek en voor vakgenoten. Hij is ruimhartig met uitdelen van complimenten aan anderen, die vondsten hebben gedaan die hem verder hebben geholpen of hem op andere wijze hebben geïnspireerd.

Soms verwijst hij naar moderne verschijnselen zoals crowdfunding (p. 219) en free lancers (p. 250) en zelfs naar een documentaire over de kartuizers (p. 117-118). Hij maakt opmerkingen over spreekwoorden en zegswijzen (p.149-151). Wat weliswaar de vaart uit het verhaal haalt, maar wel bijdraagt aan een beter begrip, zijn uitgebreide teksten over kloostergeschiedenis (p. 108-115), Jean Gerson (p. 210-217), huurlingen (p. 241-251), Azincourt (p. 251-261), bedevaarten (p. 78- 88), duivelsangst (p. 160-161), waterstaatsgeschiedenis (p. 57, p. 218), stad Utrecht (p. 185-189).

En ook hier een lichte toon en veel wetenswaardigheden.

Maar wat echt onderscheidend is aan dit boek zijn de teksten over middelnederlandse letterkunde. Van Oostrom laat de lezer zien hoe een literatuurhistoricus werkt. Hij doet aan tekstanalyse, bijvoorbeeld de tekst van *Des coninx summe* (p. 139-167). Hij schrijft, zeker in hoofdstuk VI, over ontwikkelingen die in zijn eigen vakgebied plaatsvinden. De vele en veelsoortige bronnen waarop van Oostrom zijn werk baseert dragen bij aan de betrouwbaarheid van zijn beschrijving. Daarbij vindt hij het zelf erg belangrijk om naar de chronologie (opeenvolging van gebeurtenissen in de tijd, p. 285-287) te kijken als verklaring voor gebeurtenissen. Goed is ook dat hij aangeeft welke kennis ontbreekt (p. 310-311) en waar hij zelf een poging doet tot een hypothese. Het enthousiasme van de onderzoeker van Oostrom voor zijn onderwerp spat eraf en kan overslaan op de lezer.

LIJST VOOR VERDER LEZEN

Een heel kleine greep

- W. Blockmans & P. Hoppenbrouwers, *Eeuwen des ondersheids. Een geschiedenis van middeleeuws Europa*, Amsterdam 2006, Handboek
- W. Blockmans, *Metropolen aan de Noordzee. 1150-1560*, Amsterdam 2010
- D.E.H. de Boer & E.H.P. Cordfunke, *Graven van Holland. Middeleeuwse vorsten in woord en beeld (880-1580)*, Zutphen 2010
- D.E.H. de Boer, *Emo's reis. Een historisch-culturele ontdekkingsreis door Europa in 1212*, Uitgeverij Noordboek, 2011
- M. Gerding & J. van der Meer (red.), *Geschiedenis van Drenthe. Een nieuw perspectief*, Assen 2018
- A. Mulder-Bakker, *Verborgene vrouwen. Kluizenaresen in de middeleeuwse stad*, Hilversum, 2007
- F. van Oostrom, *Maerlants wereld*, Amsterdam, 1996
Stemmen op schrift en Wereld in woorden zijn overzichtswerken voor Nederlandse literatuurgeschiedenis. Dat leest anders dan *Nobel streven* of *Maerlants wereld*.
- L. van der Tuuk, *Lof en laster. Vrouwen in de vroege middeleeuwen*, Utrecht, 2019

Tentoonstellingscatalogi

- E. Knol e.a., *Hel en hemel. De middeleeuwen in het Noorden*, Groningen 2001
- H. van O, *De weg naar de hemel. Reliekverering in de middeleeuwen*, Baarn 2000

Veel extra literatuur is te vinden op de website www.nobelstreven.nl. Als genoemde titels zijn uitverkocht, kunt u het proberen te vinden op www.boekwinkeltjes.nl, een website voor tweedehands boeken of via de bibliotheek op www.bibliotheekendrenthe.nl.

STOF TOT NADENKEN/DISCUSSIEVRAGEN

- 1 Naar aanleiding van motto 3: waarin verschillen de middeleeuwen wel van ons?
- 2 P. 313 'naar het innerlijk leven blijft het gissen'; is dat erg?
- 3 Is van Oostrom 'aan deze zijde van de stippellijn tussen verbeelding en verzinnen' gebleven (p. 320 + 105-106)?
- 4 Hoe waardeert u de manier waarop van Oostrom zich inleeft in Jan van Brederode en anderen, bijvoorbeeld p. 74 of p. 166? Doet dit volgens u afbreuk aan het wetenschappelijk niveau of geven deze persoonlijke ontboezemingen u een gevoel van betrokkenheid bij de personages?
- 5 Wat vindt u van de vele zijpaden die van Oostrom inslaat?

WWW.LITERATUURCLUBSDRENTHE.NL

Literatuurclubs Drenthe